

Література

1. Проект Кримінально-процесуального кодексу України № 1233 від 13 груд. 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>.
2. Криміналістична профілактика економічних злочинів : [наук.-практ. посіб. / С. В. Великанов, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. А. Журавля. – Х. : Харків юридичний, 2006. – 236 с.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 3 т. Т. 1. Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – 470 с.
4. Белкин А. Р. Теория доказывания : [науч.-метод. пособие] / А. Р. Белкин. – М. : Норма, 1999. – 429 с.
5. Ярмыш Н. М. Соотношение категорий «причина» и «условие» как проблема уголовного права и философии / Н. М. Ярмыш // Вісник Луганської Академії внутрішніх справ МВС України імені 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 3. – С. 8–18.
6. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С. А. Тарарухин. – М. : Юрид. лит., 1974. – 224 с.
7. Кисельова С. С. Причины та умови, що сприяють вчиненню злочинів у сфері обігу цінних паперів, та заходи їх запобігання / С. С. Кисельова // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 11. – С. 180–186.
8. Кудрявцев В. Н. Причины правонарушений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Наука, 1976. – 287.
9. Дело «King's Capital». Украинцы потеряли около \$ 150–180 млн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/news/print-N0866047.html>.
10. Про рекламу : закон України № 270/96-ВР від 3 лип. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.
11. Журавель В. А. Слідча профілактика економічних злочинів (із практики застосування ст.ст. 23 і 23¹ КПК України) / В. А. Журавель, А. Ф. Волобуєв // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 11. – С. 137–143.

Надійшла до редколегії 16.12.2009

Анотації

Розглянуто поняття причин та умов, що сприяють учиненню злочину, із зазначенням ролі їх встановлення для процесу розслідування кримінальної справи. Вказано на необхідність включення криміногенних факторів до предмета доказування. З'ясовано причини та умови, що сприяють вчиненню економічних злочинів.

Рассмотрено понятие причин и условий, способствующих совершению преступления, с указанием роли их установления для процесса расследования уголовного дела. Указана необходимость включения криміногенных факторов к предмету доказывания. Рассмотрены причины и условия, способствующие совершению экономических преступлений.

The notion of reasons and conditions assisting committing of crimes with establishment of their role for the process of criminal case investigation is researched. Necessity of including criminogenic factors to the subject of proof is pointed out. Reasons and conditions assisting committing of economical crimes are researched.

УДК 343.985(477)

Б. А. БУРБЕЛО,

*викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ВСТАНОВЛЕННЯ І ПРЕВЕНЦІЯ СИМУЛЯЦІЇ ОБВИНУВАЧЕНИМ ЯК СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЗДІЙСНЕННЮ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

У юридичній практиці нерідко виникають питання, пов'язані зі станом здоров'я, а також психічними порушеннями у підозрюваних, обвинувачених. У ряді випадків психічно хворі й особи з психічними відхиленнями вчиняють суспільно небезпечні діяння, що за своїм характером підпадають під ознаки діянь, передбачених різними статтями Кримінального кодексу (далі – КК) України. Це накладає особливу відповідальність на правоохоронні органи

щодо виявлення причин, які сприяють учиненню такими особами суспільно небезпечних діянь, та запобігання їм.

Аналіз літератури свідчить, що проблема протидії розслідуванню з початку ХІХ ст. привертає до себе увагу багатьох учених-криміналістів (Г. Гросс) та поліцейських лікарів. Особливої популярності ця проблема набула у ХХ ст. (А. І. Шибков, М. І. Авдєєв, А. М. Гамбург, І. Ф. Огарков та ін.).

Криміналісти О. А. Переверза та О. В. Александренко у своїх дисертаційних роботах зазначають такі способи протидії розслідуванню на досудовому слідстві, як ухилення від явки до слідчого, давання неправдивих свідчень, розголошення без дозволу слідчого відомостей досудового слідства, приховування слідів злочину, предметів і речей, що можуть бути доказами у кримінальній справі, приховування майна, що підлягає арешту, але на такі способи, як симуляція, вони не вказують, хоча ці способи протидії слідству є одними з найбільш складних і маловивчених.

Слідчі, прокурори, судді повинні професійно володіти необхідними знаннями для вирішення питань, пов'язаних із провадженням слідства, а також уміти застосовувати знання суміжних спеціальностей різних галузей знань, у тому числі судової психіатрії, судової медицини, щоб виявляти симулянтів і відрізнити їх від дійсно хворих.

Визначаючи стан здоров'я обвинувачених, доводиться стикатися з різними формами обману, з бажанням обстежуваного штучно зобразити неіснуючі хвороби. Це може проявлятися в різних формах, зокрема у вигляді симуляції, дисимуляції та агравації.

Симуляція (від лат. *simulatio* – удавання, обман) з юридичної точки зору – це обман, який виражається в пред'явленні симптомів неіснуючих захворювань або перебільшенні симптомів наявного захворювання, приховування наявної хвороби [1, с. 285]. Під цим терміном юристи розуміють умисел.

З точки зору медицини симуляція означає обман, який виражається в пред'явленні скарг і симптомів неіснуючого захворювання [2, с. 598]. Симулянт – це здорова людина, яка тільки вдає хвору, застосовуючи засоби, що не заподіюють шкоди здоров'ю, імітуючи окремі симптоми хвороби.

Таким чином, симулянт – це здорова людина, яка прагне різними способами і прийомами відтворити окремі суб'єктивні та об'єктивні симптоми хвороби чи хворобу в цілому [3 с. 435].

В. Н. Волков розрізняє два види симуляції:

1) умисну, яка здійснюється здоровою людиною з певною метою;

2) патологічну, яка обумовлена хворобливим станом, наприклад при істерії.

Умисна симуляція може здійснюватися лише шляхом свідомого удавання, коли відтворюються певне захворювання або його симптоми. Іноді ж удавання поєднується із

застосуванням певних засобів, що відтворюють окремі симптоми, але є безпечними для здоров'я, тому що симулянт не має на меті викликати розлад здоров'я.

При патологічній симуляції учасник кримінального процесу представляє симптоми відсутнього захворювання, які пов'язані з іншими захворюваннями. При істерії, поряд із психічними симптомами, нерідко наявні функціональні й соматичні розлади, напади, втрата чутливості, глухота, сліпота, заїкуватість тощо [4, с. 235–236].

Для слідчої діагностики симуляції в таких випадках велике значення має проведення судово-психіатричної експертизи.

У слідчій і судово-медичній практиці розрізняють симуляцію захворювань органів і систем та симуляцію психічних розладів.

У свою чергу, симуляцію поділяють на щирі симуляцію та псевдосимуляцію.

При *щирій симуляції* здорова людина намагається відтворити існуючі в неї уявлення про різні соматичні захворювання й нервово-психічні порушення.

Найчастіше симулянти вдаються до симуляції анамнезу – окремих симптомів хвороби. В таких випадках інструктують родичів, які повідомляють неправдиві дані, зазначають різні відхилення в поведінці підозрюваного. Іноді такі особи попередньо госпіталізуються до психіатричного стаціонару, звернувшись по допомогу з певним набором скарг для створення враження про перенесене захворювання.

У даному випадку симуляція психічного стану проявляється у формі відтворення окремих її симптомів або синдромів (ступор, збудження, слабоумство, галюцинації, розлади пам'яті тощо). При цьому відтворюються неоспорювані симптоми з різних хвороб. Певні симптоми не вдається відтворити точно, тому що для цього необхідна величезна емоційна напруга і сила, наприклад, мовне й рушійне збудження при маніакальному стані, катанічний ступор, мовну плутанину. Здорові люди від таких проявів швидко втомлюються.

При *псевдосимуляції* лікар, не будучи фахівцем або не маючи достатньої кваліфікації, визнає хвору людину симулянтом [5, с. 216].

Лікарі, за винятком психіатрів, поділяють обман на симуляцію, дисимуляцію та агравацію.

Дисимуляція – це обман, який виражається в приховуванні існуючої хвороби, її симптомів, дефектів розвитку [1, с. 256] з метою приховати свій справжній фізичний, фізіологічний та психічний стан [6, с. 135].

Агравация – це обман, що виражається в перебільшенні симптомів існуючої хвороби [4, с. 237].

До агравації відносять також підтримування або погіршення перебігу хвороби, викликані невиконанням лікарських заходів [7, с. 10].

Часто учасники кримінального процесу скаржаться або перебільшують симптоми й синдроми захворювань.

Лікарі класифікують обман за підозрою на захворювання:

- органів слуху;
- органів центральної нервової системи;
- органів зору (зниження гостроти зору, втрати зору на один або обидва ока);
- серцево-судинної системи (скарги на біль у серці, серцебиття, задишку);
- органів дихання (посилений кашель тощо);
- органів травлення (біль у животі, функціональні диспептичні розлади – штучно відтворена нудота, блювота, печія, порушення апетиту);
- органів сечостатевої системи (розлад сечовиділення, ниркова колька);
- психіки (загострення нервово-психічних порушень, поява нападів, розлади свідомості, аутизм, ступор) [4, с. 239].

При симуляції на патологічній основі основне значення для судово-психіатричної оцінки має встановлення характеру і глибини наявних психічних змін. Під час вирішення експертних питань необхідно вказувати на наявність симуляції, а також на особливості психіки, що не виключають можливості усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

До симуляції вдаються з метою уникнення кримінальної відповідальності з тим, щоб інсценувати обставини, які пом'якшують покарання (ст. 66 КК України), з метою призначення більш м'якого покарання, ніж передбаченого законом (ст. 69 КК України), звільнення від покарання та його відбування (ст. 74 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності за хворобою (ст. 84 КК України), ухилитись від явки до слідчих органів чи судового засідання.

Для встановлення (або виключення) хвороби, а також вирішення інших питань, що цікавлять слідство й суд, призначається судово-медична експертиза. Вона може також виявитися необхідною й при підозрі на підробку документів, коли виникає сумнів про наявність в обстежуваного захворювання, зазначеного в пред'явленому документі.

Правильне проведення експертизи, науково

обґрунтовані й конкретні висновки експерта можливі лише за умови чіткого уявлення про форми і способи симуляції, а також про методику її розпізнавання.

Найчастіше люди, що імітують, перебільшують або заперечують свій хворобливий стан, уникають відкриття справжніх причини, які привели їх до лікаря. Необхідно пам'ятати, що факт симулятивного прояву є наслідком певної причини, яку варто з'ясувати слідчому для вжиття дієвих заходів.

Симулятивні прояви багато в чому залежать від інтелектуального рівня людини. Особи, що страждають на розумові дефекти, відтворюють симптоми захворювань примітивно, виходячи із власного, вкрай обмеженого досвіду й розуміння хвороби та її впливів. Слід зазначити й той факт, що люди з високим рівнем інтелекту значно рідше вдаються до симуляції, навіть в екстремальних умовах. Особи ж, що страждають на різні види нервово-психічних порушень, навпаки, значно частіше симулюють, удаються до агравації; її прояви досить грубі.

Кожен випадок симуляції вимагає не тільки з'ясування мотивів, але й їх обліку і вжиття дієвих заходів до запобігання повторним випадкам.

Симулянт свідомо й добровільно ухиляється від слідства й суду. Однією з цілей удавання звичайно є прагнення до якнайдовшого затягування слідства. Сьогодні ця тенденція удавальників не тільки не знижується, але навіть об'єктивно заохочується. Так, удавальник, симулюючи психічний розлад і внаслідок цього тривалий час перебуваючи в психіатричній лікарні, одночасно досягає двох цілей. З одного боку, він домагається відстрочки судового засідання, розраховуючи у разі визнання себе неосудним, зовсім його уникнути, а з іншого – незалежно від «успіху» симуляції, він «накопичує» дні й місяці, а іноді роки, що обов'язково зараховуються до терміну відбування покарання.

Якщо раніше умови перебування для хворих у психіатричній лікарні були надзвичайно важкими і мало відрізнялись від в'язничних, то сучасна психіатрична лікарня є добре обладнаним лікувальним закладом, із достатнім матеріальним забезпеченням і режимом, схожим на санаторний. Природно, що такі умови і режим роблять психіатричну лікарню для симулянта більш бажаними, ніж в'язниця.

Таким чином, створюється ситуація, за якої симулянт у разі успіху звільняється від покарання, а у разі провалу нічим не ризикує.

Таке становище, коли симуляція становить перевагу для симулянта, не відповідає вимогам суду і суспільства і вимагає коректив щодо того, що симулянт, хоча і знаходиться в психіатричній лікарні, але формально перебуває під арештом і позбавлений свободи. З метою створення стимулу для припинення симуляції і боротьби із симуляцією психічних розладів у судовій практиці вважаємо за доцільне встановити, що у випадку визнання судом симуляції строк перебування підсудного на випробуванні в психіатричній лікарні не повинен враховуватися до строку відбування покарань.

Розпізнавання симуляції та агравації внутрішніх захворювань можливе лише після детального вивчення особистості, а також після клінічного дослідження, систематичного нагляду за поведінкою хворого, оцінки всіх обставин справи, включаючи слідчі дані.

Для проведення судової психолого-психіатричної експертизи (встановлення того, чи є піддослідний симулянтом) необхідно зібрати список документів (що містяться в справі):

- медичну документацію (медична книжка, оригінали історій хвороби в повному обсязі;
- характеристики: учбова (за місцем навчання), виробнича (з кожного місця роботи), службова (за місцем служби), медична (з медичної служби частини), психологічна (від психолога військової частини; якщо такого

психолога немає, необхідно звертатися до нештатної групи психічного здоров'я, до якої дана військова частина прикріплена або до органу з виховної роботи);

- дані про нервово-психічну стійкість (тестування проводиться під час призову на військову службу і потім через кожні півроку);

- свідчень свідків, потерпілих, самого обвинуваченого, його співучасників (у цих матеріалах слід якнайповніше з'ясувати суб'єктивне ставлення обстежуваного до себе, до близьких, до оточуючих, до роботи, дозвілля, до скоєного тощо. Слід обов'язково відобразити ціннісні орієнтації даної особи, показати те, заради чого вона жила, які цілі перед собою ставила, яким шляхом, яким способом їх досягала, як долала перешкоди, на які зусилля і жертви була здатна);

- довідки з міліції, психоневрологічного і наркологічного диспансерів за місцем проживання про перебування особи на обліку;

- акти експертиз, що проводилися раніше;

- протоколи допитів, слідчих експериментів та інших слідчих дій.

Таким чином, розуміння мотивів та умов, які призводять до симулятивних проявів, їх виявлення, безсумнівно, буде сприяти встановленню справжніх причин, що спонукали до таких дій, вжиттю профілактичних заходів до їх попередження під час розслідування й розкриття злочинів.

Література

1. Попов В. Л. Судебная медицина / В. Л. Попов. – Л., 1985. – 314 с.
2. Авдеев М. И. Курс судебной медицины / М. И. Авдеев. – М., 1959. – 711 с.
3. Концевич И. О. Судебная медицина / И. О. Концевич, В. В. Михайличенко. – К., 1997. – 656 с.
4. Волков В. Н. Судебная психиатрия / В. Н. Волков. – М., 1998. – 296 с.
5. Волков В. Н. Судебная медицина / В. Н. Волков, А. В. Датий. – М., 1997. – 320 с.
6. Рубежанский А. Ф. Судебная медицинская экспертиза / А. Ф. Рубежанский. – К., 1976. – 200 с.
7. Огарков И. Ф. Судебно-медицинская экспертиза симуляции и аgravации заболеваний / И. Ф. Огарков. – Л., 1956. – 70 с.

Надійшла до редколегії 05.12.2009

Анотації

Здійснено аналіз поняття «симуляція» та її видів. Розглянуто мотив і мету застосування симуляції обвинуваченим. Визначено необхідні знання, якими повинні професійно володіти слідчі, прокурори, судді для вирішення питань, пов'язаних із виявленням симулянтів.

Проведен аналіз поняття «симуляція» и ее видов. Рассмотрены мотив и цель применения симуляции обвиняемым. Определены необходимые знания, которыми должны профессионально владеть следователи, прокуроры, судьи для решения вопросов, связанных с выявлением симулянтов.

The notion «simulation» and its species are analyzed. The motive and goal of simulation usage by accused are determined. Necessary knowledge which investigators, prosecuting attorneys, judges must professionally have to solve problems connected with simulators' detection is defined.